Lääne vabariikluse mõtteloo mõju Eesti Vabariigi loomise aruteludele

KARL LEMBIT LAANE
Tartu Ülikooli Johan Skytte poliitikauuringute instituudi politoloogia nooremteadur

„Teoorial on väärtus seni, kuni me ei unusta, et seda loovad päris inimesed ning et päris inimesed elavad oma elusid maailmades, mida teooria mõjutab.“ – Mari Matsuda (1986)

Poliitikud on praktikud. Neil võib küll olla oma erialane hariduslik taust ja nad võivad hoida silma peal ajakirjandusel ja valdkondlikel analüüsidel, ent peaasjalikult lähtuvad nad poliitikas ikkagi oma aastate jooksul kogunenud kogemustest, alates kohtumistest valijatega ja erakondlikest sisekoosolekutest kuni riigi igapäevase juhtimiseni. Selle põhjal hindavad nad, mis on õige ja vale, mida eelistada ja mida vältida, mis toimib ja mis mitte.

Sama võiks kahtlustada selles, mis puudutab riiki loovat seadusandlust – on ju poliitikutel kui praktikutel parim sissevaade sellesse, kuidas poliitikat on seni aetud, ning ka oma ühiskonna praktilistesse oludesse ja iseärasustesse, mille põhjal tulevast riigikorraldust kujundada.

Samas ei saa nemadki lähtuda puhtalt isiklikust vaatest ja hinnangust. Ka nemad vajavad autoriteete ja argumente, et oma seisukohti ja järeldusi kaitsta ja edendada, olgu siis kas sõnaselgelt või vaikimisi. John Maynard Keynesil on ütlus selle praktikute ja teoreetikute suhte kohta: „Praktilised inimesed, kes arvavad, et on täiesti vabad igasugusest intellektuaalsest mõjust, on tavaliselt mõne ümberlükatud majandusteadlase orjad. Hullud võimumehed, kes kuulevad hääli õhus, destilleerivad oma meelepaha mõnest mõne aasta tagusest akadeemilisest kirjutajast.“ Selle asemel et lugeda poliitikuid täielikult surnud mõtlejate ideede meelevalda, tasub neist mõelda pigem kui teoreetikute ideede kohandajatest poliitika oludega – ning ehk kõige selgemalt ilmneb see riiki ja selle korraldust asutava võimu teostamises.

Seda näeme juba esimeste nüüdisaegsete vabariikide juures. Ameerika revolutsioonis tuginesid „asutavad isad“ ulatuslikult Montesquieu „Seaduste vaimule“ ning kui sooviti liikuda seniselt konföderaalselt korralduselt föderaalsele, võtsid nii föderalistid kui ka antiföderalistid aluseks

tema võimude lahususe põhimõtte (Arendt 2016: 148–150; Jay, Madison & Hamilton 2003). Prantsuse revolutsioonis lähtuti samuti alguses Montesquieust konstitutsioonilise monarhia kujundamisel, ent selle uue süsteemi tõrgete tõttu liiguti varsti edasi Rousseau „Ühiskondliku lepingu“ eri tõlgenduste juurde (Jennings 2011: 350; Tuck 2016: 156–160; Selinger 2019: 86–88). Sama lugu on Eestiga. Ehkki Asutava Kogu liikmed teadsid (parafraseerides Julius Seljamaad), et nad ei ehita ei Ameerika, Prantsuse, Inglise ega Šveitsi, vaid Eesti riiki (AK 1.16: 631), ei loonud nemadki seda tühjalt kohalt. 1918. aasta alguseks oli Eesti poliitilise eliidi seas küll selge, et Eestist peab saama demokraatlik vabariik, ent ei olnud sugugi üheselt mõistetav, mida see tähendab ja milles see väljendub. Lisaks oma kaasaegsetele autoritele ja arengutele lähtusid nad selle mõtestamisel traditsioonilistest autoritest ja käsitustest, mis moodustasid omaette mõttevoolu lääne mõtteloos. Selleks oli vabariiklus.

1918. aasta alguseks oli Eesti poliitilise eliidi seas küll selge, et Eestist peab saama demokraatlik vabariik, ent ei olnud sugugi üheselt mõistetav, mida see tähendab ja milles see väljendub.

VABARIIKLUS LÄÄNE POLIITILISES MÕTTELOOS

Vabariiklased olid poliitikamõtlejad lääne ajaloos, kes pidasid parimaks võimalikuks riigikorralduseks vabariiki. Nende mõttevoolu leiame mingil kujul juba koos lääne poliitilise mõtteloo hällist klassikalise ajastu Kreekas 2400 aastat tagasi. Vabariik oli selle pika aja jooksul muidugi kõike muud kui staatiline mõiste. Tänapäeval on kombeks omavahel vastandada vabariike ja monarhiaid. Samas kui lugeda Rousseaud või Kanti, siis nende jaoks võis ka monarhilise korraldusega riik olla vabariik (Rousseau 1998: II rmt ptk VI; Kant 1989: 141–142), ning Montesquieu nimetas ka Inglismaad vaid „vabariigiks monarhia kattevarjus“ (Montesquieu 2002: 70). Tänapäevasteski vabariikides on oma monarhiline element säilinud riigipea, enamasti presidendi institutsioonina, mis erineb tüüpilisest monarhist vaid päriluspõhimõtte puudumise ja positsiooni valitavuse poolest ning millel võib tüüpilisest konstitutsioonilisest monarhist olla isegi ulatuslikum võim (kui võrrelda nt USA presidenti ja Rootsi kuningat).

Lääne vabariikluse mõtteloo põhjal eristub vabariik pigem kindlate tunnuste alusel, mida enamik vabariigi idealiseerijaid sellele omistasid. Nendeks olid neli tunnust, mille leiame juba Kreeka linnriikide ja Rooma vabariigi ajast nt Platoni „Seadustest“, Aristotelese „Poliitikast“, Polybiose „Maailma ajaloo“ 6. raamatust ja Cicero „De re Publicast“ ning mis kandusid nende tekstide taasavastamisega ka keskaega, moodustades vabariikluse vundamendi:

- õigusriiklus – üldine arusaam, et riigis peaks kehtima „seaduste, mitte inimeste valitsus“ ehk seaduste ülimuslikkus. Hiljem täienes see arusaamaga, et need peavad endas hõlmama ka inimesele võõrandamatuid põhiõigusi, mis piiravad isegi suveräänset võimu. Sisuliselt võib seega eristada n-ö kitsast õigusriiklust või „seadusriiklust“ ning n-ö laia õigusriiklust, mis kujunes välja uusajal ning 18. sajandi revolutsioonide ajal ja järel. See eristus kattub suuresti ka tänapäevase õigusteaduse õigusriigi formaalse mõiste definitsiooniga (vt nt Ernits ja Jäätma 2017: 72–134, 91);

riigikorralduse mudeli (demokraatia, aristokraatia ja monarhia) mingisugune kombinatsioon;

- võimude jaotatus – võim peaks olema jaotatud erinevate riigiasutuste ja -organite vahel (nt rahvakoosolek, kohus, senat ja magistraadid) ning sellise lähenemise leiab vabariiklikust mõtteloost suhteliselt varakult. Hiljem arenes see võimude lahususeks, mis tähistab eristust seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu vahel ning nende lahutatuse vajalikkust, mille leiame alles mingil määral John Locke'i ja eriti Montesquieu lähenemistest.

Need oleks vabaduse ja õigusriikluse tagatised ning oluline on ka rahva osalus poliitikas.

Kõik need põhimõtted muidugi arenesid ja teisenesid koos ühiskondadega ning uusajal täienes see loetelu uute elementidega: hakati eristama valitsemist ja suveräänsust (st kõrgeima võimu ehk praktikas (olenevalt mõtteloolisest tõlgendusest) kas magistraatide või rahvaesindajate valimise ning kas asutava (riigikorraldust kehtestava) või laiemalt seadusandliku võimu teostamist puudutava võimu eristamine muust riigivõimust), millega kaasnesid vaidlused suveräänsuse õige asukoha üle (rahvas, aristokraatias, monarhis või neist eraldiseisvalt riigis endas), võimude jaotus arenes võimude lahususe põhimõtteks, vabariiki hakati mõtestama esinduspõhise poliitilise süsteemina jne.

Olenemata nendest ühistest põhimõtetest võis aga vabariike korraldada väga erineval moel. Inglise vabariiklane James Harrington kujutas sellena riiki, milles maa on elanikkonna vahel jaotunud suhteliselt võrdselt ning kus poliitiline süsteem koosneb kolmest komponendist: rahva valitud „loomulikust aristokraatiast", kes algatab seadusi ja arutleb nende üle, rahvast, kes esimeste arutelu põhjal otsustab need seadused kas heaks kiita või tagasi lükata, ning rahva valitud magistraatidest, kes viivad seadused täide (Harrington 1992: 23–25). John Locke'i jaoks oli vabariik vaid selline riigikord, milles täidesaatev ja seadusandlik võim on lahutatud, riigivõim kaitseb rahva omandit – elu, vabadust ja vara – ning milles rahval on õigus nii valitsus kui ka seadusandlik kogu kukutada, kui tajub, et nood ei kaitse rahva omandit piisavalt või ei talita kooskõlas selle tahtega (Locke: 79–82, 125–130).

Montesquieu eristas näiteks aristokraatlikku ja demokraatlikku vabariiki ning liigitas neid omakorda vabadeks ja mittevabadeks vastavalt sellele, kas neis kehtis võimude lahususe põhimõte või mitte (Montesquieu 2002: 10). Sarnane aristokraatlike ja demokraatlike vabariikide eristus jäi püsima kogunisti 20. sajandi alguseni, ent mõtestatuna selle valguses, kas valimisõigus põhineb varanduslikul tsensusel või on kodanike seas universaalne (Piip 2007: 88–89). Rousseau pidas vabariigiks lisaks neile näiteks ka monarhiat (või nende kolme segavarianti), milles rahvas on see, kes otsustab (Richard Tucki tõlgenduse järgi) riigi põhiseaduse, riigikorralduse ja valitsuse koosseisu või (jakobiinliku tõlgenduse järgi) kogu riigi seadusandluse üle (Rousseau 1998: II rmt ptk vi; Tuck 2017: 133–137, 158–160).

Montesquieu eristas näiteks aristokraatlikku ja demokraatlikku vabariiki ning liigitas neid omakorda vabadeks ja mittevabadeks vastavalt sellele, kas neis kehtis võimude lahususe põhimõte või mitte.

USA föderalistide jaoks oli vabariik kui esinduspõhine süsteem alternatiiv traditsioonilisele demokraatiale, andes rahvale võimaluse osaleda poliitikas valimiste teel, aga jättes päris valitsemise ühiskonna „loomulikule aristokraatiale“ (sarnaselt antiigi autorite mudelitega; Madison 2003: 60). 19. sajandi mõtlejad Benjamin Constant, Alexis de Tocqueville ja John Stuart Mill pidasid vajalikumaks rahva märksa ulatuslikumat osalust poliitikas ühest küljest vaba ühiskonna säilimiseks (rahvas pidi olema valitsejate valvekoer) ning teisest küljest kodanike omaalgatuse ja isetegevusliku võimekuse arenguks (Constant 1819; Tocqueville 2012a: II rmt ptk 9; Tocqueville 2012b: II rmt ptk 1, 4 ja 5; Mill 1977: 398, 403, 422, 470, 473, 535–536, 544). Oma teoses „Vabadusest“ toob ta välja, et on võtnud selle enesetäiustumise idee Wilhelm von Humboldtilt, keda ta ka tsiteerib: „Inimese eesmärgiks [—] on tema võimete ülim ja harmooniline areng täiuslikuks ja kokkukuuluvaks tervikuks [—] [tema] võimete ja arengu isikupärasus.“ (Mill 2018: 87). Eesti keeles oli see teos kättesaadav juba 1909. aastal.

18. sajandi revolutsioonide ajal ja järel tekkisid nende ideede, põhimõtete ja käsituste valguses erinevad vabariikluse mudelid, mis olid eeskujuks ka teistele riikidele. USA revolutsiooni tulemuseks oli presidentaalne („dualistlik“) vabariigi mudel, milles täidesaatev ja seadusandlik võim olid teineteisest võimalikult lahutatud ja sõltumatud. Nii 19. sajandil kui ka edaspidi peeti selle mudeli suurimaks nõrkuseks n-ö patiseisu ohtu – et need kaks võimu on võimelised teineteise tegevust seiskama, ent kumbki pole võimeline seda tupikseisu lõpetama ning kehtestama üht edasist tegevusliini (Selinger 2019: 177–178). Samas on see kõige ulatuslikuma võimude lahususega toimiv vabariigi mudel (Shugart 2008: 347).

Peamiselt Ühendkuningriigi poliitilise praktika põhjal kujunes selle alternatiivina välja parlamentaarse vabariigi mudel. Parlamentaristid olid nimelt kartnud, et Montesquieu kirjeldatud võimude lahususe põhimõte koos nt täidesaatva võimu vetoõigusega seaduste üle pole piisav, et tasakaalustada võimu, mis parlamendil on seaduste ja eriti riigieelarve üle (samas: 8–9, 22, 30–34). Oli oht, et parlament hakkab domineerima seeläbi teiste võimude, mitte ainult seadusandliku üle. Seega oli nende lähenemine võimude lahususele näiliselt tagasihoidlikum: valitsus pidi vastutama küll otseselt seadusandliku võimu ees, ent samas pidi sel olema õigus ja võimalus osaleda seadusandliku võimu töös, et esindada oma seisukohti, panustada selle aruteludesse ning seega kujundada parlamendiliikmete seisukohti valitsusele soosivamas suunas (samas: 8–9).

Ehkki esialgu mõtestati parlamentarismi konstitutsioonilise monarhia raamistikus, milles monarh toimis tasakaalustava institutsioonina kahe võimu vahel (samas: 8–9), laiendas John Stuart Mill seda 19. sajandi viktoriaanlikus kontekstis ka vabariikidele, soovitades lihtsalt päritava monarhi asemel enda riigipea parlamendi poolt valida (samas: 184). Idee, et too „kolmas võim“, olgu ta monarh või valitud president, peab olema neutraalne ja tasakaalustav osapool poliitilises süsteemis, pärineb aga Prantsuse mõtlejalt Benjamin Constantilt (samas: 115, 122, 128, 133–134). Edmund Burke aga oli üks esimesi, kes mõtestas, et parlamentaarne vabariik on sisuliselt parteidel põhinev riigikord (samas: 71–72) – seda ajal, mil parteisid peeti pigem riigi ja ühiskonna ühtsust lõhestavateks kildkondadeks või sektideks (Hume 2002: 33–36), mitte esindusdemokraatia normaalse toimimise tunnuseks nagu nüüd.

Prantsuse revolutsiooni ajal tõusid aga esile kaks äärmuslikumat ja ebastabiilsemat vabariigi mudelit ning lisaks üks, mis ei jõudnud kunagi rakendamiseni. Esimene oli Emmanuel Sieyès' Montesquieu eeskujul propageeritud parlamentaarne mudel, milles võimud oleksid teineteisest täielikult lahutatud

ehk milles valitsus ei vastuta parlamendi ees, ent ei saa ka osaleda seadusandlikus arutelus (Tuck 2016, 162–180; 184; Selinger 2019: 86). Sisuliselt tähendas see samasuguse patiseisu ohu tekitamist nagu presidentaalse korra puhul, ent andmata valitsusele iseseisvat rahvalt saadud mandaati. Teine oli jakobiinide ajaks väljakujunenud korraldus, milles seadusandlik kogu koondas enda kätte ka täidesaatva võimu, heites võimude lahususe põhimõtte täielikult kõrvale (Tuck 2016: 158–160). Sellega aga realiseerus Montesquieu välja toodud oht – formaalselt võidi olla küll vabariik, ent terror ja türannia, mis sellega kaasnesid, andsid märku, et see oli kõike muud kui vaba.

Kolmas mudel pärines žirondiinidelt, täpsemalt markii de Condorcet' 1793. aasta põhiseadusprojektist, ning nägi valitud võimu tasakaalustajana peaasjalikult rahvast (mitte presidenti või monarhi), kes osaleks poliitikas lisaks valimistele ka seadusandliku algatusõiguse kaudu, nii pakkudes välja uut kui ka vetostades valitud esindajate omi (Urbinati 2008: 215–216). Ehkki need kolm mudelit kukkusid praktikas läbi ega suutnud tagada Prantsuse vabariikliku korra püsimist, pakkusid need edasistele vabariiklikele mõtlejatele palju mõtte- ja kõneainet ning kandusid seega (enamasti hoiatavate eeskujudena) ajas edasi.

VABARIIKLUSE MÕJU EESTI ASUTAVAS KOGUS JA SELLE EEL

Ehkki lääne mõttelugu ei paku ühte ainuõiget vabariigi mudelit, sisaldab see endas üldiseid põhimõtteid ja vaimuvara, mis ei läinud mööda ka Eesti Vabariigi asutajatest. Isegi enne Asutava Kogu kokkutulemist võib vabariikliku mõtteloo mõjutusi leida erinevate eesti autorite kirjutistest, nt Andres Dido presidentaalse vabariigi nägemuse tema artiklist „Mis on vabariik?" (Dido 2007) ning Ants Piibu demokraatliku ja aristokraatliku ning presidentaalse, parlamentaarse ja otsedemokraatliku vabariigi eristuse tema pärast veebruarirevolutsiooni avaldatud artiklist „Asutav Kogu" (Piip 2007). Kui Venemaa Ajutine Valitsus andis Eesti kubermangu juhtimise Ajutise Maanõukogu kätte, otsustasid Eesti poliitikud kujundada selle lähtuma parlamentaristlikust loogikast, mis muutus poliitilise eliidi peamiseks sisuliselt riikliku valitsemise kogemuseks (Mägi 1951: 6; Mägi 1953: 1–2). Samas seoses bolševike riigipöörde ning Saksa okupatsiooniga pidi see kasutusele võtma hädaabimeetmeid ning andma ka seadusandliku võimu sisuliselt Ajutise Valitsuse kätte, rikkudes seega võimude lahususe ja traditsioonilise parlamentarismi põhimõtteid (Mägi 1951: 14, 17–18). Tähelepanuväärseim on aga näiliselt ilma vabariikluse mõtteloo pretsedendita Šveitsi riigikorra esiletõusmine võimaliku Eesti vabariigi eeskujuna.

Kui Venemaa Ajutine Valitsus andis Eesti kubermangu juhtimise Ajutise Maanõukogu kätte, otsustasid Eesti poliitikud kujundada selle lähtuma parlamentaristlikust loogikast.

Ehkki Šveitsi eeskuju oli ilmselt rohkem 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse areng, mõtestati ka seda korda enamasti läbi kahe prisma, mille leiame juba vabariikluse mõtteloost. Esimese neist pakkus Peeter Ruubel, kes kirjeldas seda küll ulatusliku rahvaosalusega, ent väga range võimude lahususega riigikorrana – valitsus ei vastuta seadusandliku kogu ees ega saa osaleda seadusandlikus protsessis (Ruubel 1919: 2) –, mis, kui välja

jätta rahva osaluse aspekt, on suhteliselt lähedal Emmanuel Sieyès' ettekirjutusele võimude lahususe kohta. Samas hoopis teistsuguse pildi Šveitsi korrast ja mudelist maalis sotsiaaldemokraat Karl Ast, kelle tõlgendus oli jakobiinlik – rahval on ulatuslik roll riigijuhtimises, aga vahepealsel perioodil teostab rahva võimu parlament, mille võim on sedavõrd ulatuslik, et valitsus on sisuliselt vaid parlamendi „täidesaatev komisjon" (Ast-Rumor 2007: 197–200).

Kui Asutav Kogu kokku tuli ning asus koostama esialgu „ajutist põhiseadust" (vabariigi valitsemise ajutist korda) ning seejärel ka põhiseadust ennast, toimusid selles vaidlused mitme vabariigi tunnuse, põhimõtte ja mudeli üle. Mitu nendest

Samuti tunnistasid kõik fraktsioonid ulatusliku rahva osaluse vajalikkust: rahval pidi olema õigus nii valida parlamenti, hääletada referendumil kui ka algatada seaduseelnõusid.

põhimõtetest võeti aga omaks ka ilma sisulise aruteluta. Õigusriikluse vajalikkust tunnistasid kõik fraktsioonid (AK 4.133: 585, ainsaks erandiks oli põhiseaduse enda aruteludes esseer Hans Kruus, kes lubas tulevast riigikorda kukutada: „Meie ülesanne on ilmtingimata tulevat proletaarlist revolutsiooni ette valmistada ja selleks ka demokraatiat ära kasutada. Ja kui meie demokraatiat kodanlises ühiskonnas tunnistame, siis ainult selle abinõuna" (Asutava Kogu 4. istungjärk, protokoll nr 133, 27.05.1920, vg 585); see sõnavõtt pälvis aga teiste fraktsioonide hukkamõistu) ning nende fookuseks kujunes peaasjalikult kodanike põhiõiguste nimekiri, millest on lähemalt kirjutanud Hannes Vallikivi (Vallikivi 2019: 293–330). Olulisimad vaidluskohad puudutasid seda, kas kodanike põhiõiguste nimekiri peaks väljenduma juba vabariigi valitsemise ajutises korras (nagu soovisid vasakpoolsed) või alles põhiseaduses (nagu soovisid parempoolsed), ning mis õigused sinna kuuluma peaksid. Samuti tunnistasid kõik fraktsioonid ulatusliku rahva osaluse vajalikkust: rahval pidi olema õigus nii valida parlamenti, hääletada referendumil kui ka algatada seaduseelnõusid. Keegi Asutava Kogu liikmetest ei kahelnud ka, et tegemist peab olema esinduspõhise, mitte otsedemokraatliku vabariigiga, ehkki nt Jaan Tõnisson kritiseeris vasakpoolseid, et nood olevat teatud tahkudes liiga palju lähtunud sellest tema hinnangul iganenud ja tänapäeva ühiskonda sobimatust riigikorraldusest (AK 1.14: 530–531). Ainus põhimõte, mida keegi kordagi eraldiseisva põhimõttena ei sõnastanud, on segavalitsus. Samas leiame sellegi põhimõtte üle sisulised arutelud seoses Maarahva Liidu algatustega loomaks kas presidentaalne kord, kollektiivne omavalitsuste esindajatest koosnev täidesaatev võim või siis vähemalt kahekojaline parlament, mille vasakpoolsed tagasi lükkasid, kuna see oleks muidu demokraatlikusse süsteemi toonud oligarhilisi või monarhilisi elemente (AK 2.95: 3017; AK 4.140: 890).

Rahva osaluse õigustamise puhul on tähelepanuväärsed kaks sõnavõttu, mis pakkusid üldist konteksti sellest, miks see vajalik on, lisaks üleüldisele arusaamale, et Eesti Vabariik peaks olema võimalikult demokraatlik ning just seeläbi on see saavutatav. Esimese filosoofilisemat tüüpi argumendi pakkus Johan Jans, kes apelleeris nende kolme õiguse vajalikkusele kui kodanike harimise ja täiustumise instrumendile, mis on väga lähedal nii

Aristotelese kui ka John Stuart Milli argumentatsioonile (ehkki ta neile nimeliselt ei viidanud):

> „Riik on olemas selleks, et võimaldada inimestele ühiselulist olemist ja selle kaudu inimese isiku väljaarenemist. [—] Järelikult on tarvis, et meie mitte ainult ei muretseks oma ajutises põhiseaduses selle eest, kuidas need valitsuse võimud oma kavatsusi teostavad, kuidas nad omavahel maad jagavad, vaid tuleb ka õige palju rõhku selle peale panna, et rahvas ise vahet pidamata saaks oma vajadusi kuuldavale tuua, saaks ise sellest, mis tema päralt öeldakse olevat, osa võtta.“ (AK 1.15: 581–582)

Teise põhjenduse pakkus Ado Anderkopp, kes sarnaselt Locke'iga ja 19. sajandi parlamentaristidega sõnastas n-ö rahva peegli argumendi – valitsus ja parlament peaksid võimalikult täpselt kajastama rahva tahet. Tagamaks nende sünkroonsus, peab ka rahval olema võimalik tulla välja oma algatustega ning vajadusel rahvahääletuse kaudu parlamendi otsuseid korrigeerida (AK 4.133: 543-545). Eriti locke'ilikuks muudab selle argumendi see, et rahvaalgatus, mille parlament oli tagasi lükanud, pidi põhiseaduse § 32 järgi minema rahvahääletusele, ning kui rahvas selle siis heaks kiitis, tähendas see seda, et parlament oli muutunud „lõhkilöödud peegliks, kus rahvas end ära ei tunne“ ning pidi välja kuulutama erakorralised parlamendivalimised (samas: 543, 545). Ado Anderkopp tsiteeris 19. sajandi Prantsuse vabariiklast Léon Gambettat, kes oli seda väidet küll kasutanud hoopis kriitikana majoritaarse valimissüsteemi vastu ning proportsionaalse valimissüsteemi õigustamiseks. (Vt nt Lafaille 2008: 733–760, 735) Õigusteadlane Artur Mägi on nimetanud seda Eestile ainuomaseks iseärasuseks, mida teiste riikide praktikast tol ajal ei leidnud (Mägi 1954: 18). Samas näeme, et see sarnaneb väga Condorcet' omaaegse põhiseadusprojektiga.

MILLINE PEAKS OLEMA KONKRETNE VABARIIGI MUDEL?

Olulisimad vaidlused puudutasid nii ajutise kui ka lõpliku põhiseaduse puhul aga kaht vabariiklikku teemat – kus peaks paiknema suveräänsus ning missuguse vabariigi mudeli kaudu peaks realiseerima (või mitte realiseerima) võimude lahususe põhimõtet. Suveräänsuse küsimuses eristus kaks leeri. Esimese moodustasid vasakpoolsed, kelle hinnangul oli see demokraatliku vabariigi olemuslik tunnus, et suveräänik (ehk kõrgeimaks võimuks) on rahvas (AK 1.15: 582; AK 1.16: 626; Kalmo 2010: 110). See lähenemine oli vabariikluse mõtteloos domineeriv nägemus hiljemalt alates Inglise kodusõjast. Teise leeri moodustas Maarahva Liit konkreetsemalt Konstantin Pätsi ja Jüri Uluotsa isikus, kes kritiseerisid rahvasuveräänsuse ideed ja sellega seotud autoreid („monarhopeksjaid“, Locke'i, Rousseaud ja üllataval kombel ka Hugo Grotiust) ning kaitsesid hobbesiliku argumentatsiooni najal arusaama, et lõpuks saab vaid riik olla suveräänne (AK 1.15: 560–566, 576; vt ka Kalmo 2010: 105, 110–111). Ülejäänud ning eriti Eesti Rahvaerakond aga distantseerisid ennast sellest arutelust, pidades seda liiga teoreetiliseks ja otstarbetuks ning nähes, et see ei viivat kuhugi:

> „Ma pean ütlema, kogu see juriidilise isiku ehitus, kogu see suveräänsuse andmine rahvale jne, see on juristide ehitus, mida tegelikult ei ole olemas. Ja siin peab ütlema, et väide saab tõeks, mida tegelikult ei ole olemas. Seda võivad juristid konstrueerida.“ (Karl Einbund, AK 1.16: 633)

Tähelepanuväärne on nende kahe põhileeri vaidluskohtade juures see, et vaatamata oma teoreetilistele lähtekohtadele

toetasid need mõlemad ajutise põhiseaduse koostamise ajal konkreetseid sätteid, mis läksid nendega vastuollu. Kui oli selge, et rahva kui suverääni sõnastus põhiseaduse sättena on kindel, tegi näiteks Jüri Uluots ettepaneku tunnustada seda suveräänsust sellega, et anda põhiseaduse heakskiitmine referendumi kaudu rahva otsustada. Ta õigustas seda vajadusega tagada kooskõla rahvasuveräänsuse põhimõtte ja põhiseadusliku teostuse vahel (AK 1.19: 758). Vasakpoolne formaalselt rahvasuveräänsuse ideed toetav enamus aga hääletas selle ettepaneku maha ning pidas Asutava Kogu otsust selleks piisavaks (ERA.15.2.361: 30). Põhiseaduse enda arutelude ajal aga seda teemat pigem välditi, ilmselt seetõttu, et toonasest suveräänsuse asukoha sõnastusest §-s 1 – „riigivõim on rahva käes" – võis välja lugeda nii rahvakui ka riigisuveräänsuse idee (Kalmo 2010: 109). Põhiseaduse vastuvõtmiseks jäi piisavaks Asutava Kogu otsus.

Suurimad vaidlused toimusid võimude lahususe ja konkreetse vabariigi mudeli üle. Kui välja jätta Jaan Tõnissoni parlamentaristlik sõnavõtt 22. mail 1919 (Mägi 1951: 21–22), oli vähemalt näiliselt vasakpoolsete ja Eesti Rahvaerakonna vahel konsensus – Eesti riik peaks järgima Šveitsi mudelit (AK 1.15: 542–543). Šveitsi riigikorda soosiva ettekande tegi ajutise põhiseaduse komisjoni nimel just rahvaerakondlane Karl Einbund, mis kohati kummutab Artur Mägi väidet, et terve „kodanlik blokk" toetas Šveitsi mudeli asemel parlamentarismi (Mägi 1951: 23). Konflikt seisnes aga selles, mida see täpsemalt endast kujutab ning väljendus see küsimuses, kas Asutaval Kogul peaks olema õigus anda valitsusele juhtnööre ning kas riigipea peaks olema Asutava Kogu esimees või valitsusjuht. Eesti Rahvaerakond Jaan Tõnissoni ja Karl Einbundi isikus kaitses energiliselt korraldust, milles valitsus oleks parlamendi ees võimalikult sõltumatu ühest küljest õigusriikluse ja võimude lahususe põhimõtete tagamise ning teisest valitsuse töövõime säilitamise nimel (AK 1.14: 529–531; AK 1.16: 634–636). Neid toetas mingil määral ka Maarahva Liidu fraktsioon, ehkki nemad toetasid (eriti Jüri Uluotsa isikus) võimude lahususe teostamisel rohkem mingisugust presidentaalset korraldust (ERA.15.2.361: 2, 6, 9). Võimude lahususe põhimõtte kaitseks viitas Einbund nii Montesquieule kui ka USA föderalistidele:

> „Ma tuletan siis meelde, et ameeriklased omal ajal tahtsid ka loogilist järjekindlat süsteemi luua, põhjendades Montesquieu õpetuse peale. Nad eraldasid kõik oma võimud loogiliselt ja süsteemi järjekorras, kuid selle tagajärg oli, et nad sunnitud olid lahkuma ja kuidagi moodi vahelülisid otsima, et sinna süsteemi korda luua." (AK 1.19: 761–762)

Samas kasutas Einbund ka parlamentaristlikku argumentatsiooni – valitsus võib parlamendi ees vastutada ning parlament võib sellele anda juhtnööre, aga üleüldiselt peab selle autonoomia siiski säilima ning riigipea roll peaks jääma valitsusjuhile (AK 1.16: 634–636). See oli ilmselt aga katse saavutada Asutavas Kogus domineerivate vasakpoolsetega mingisugunegi kompromiss olukorras, kus sotsiaaldemokraadid ja tööerakondlased lükkasid sellise sieyes'liku-ruubelliku (range võimude lahususe) tõlgenduse Šveitsi mudelist tagasi. Nende hinnangul oli ajal, mil rahvas ise aktiivselt valitsemisega ei tegelenud, just Asutava Kogu roll riiki valitseda, mis hõlmas

Suurimad vaidlused toimusid võimude lahususe ja konkreetse vabariigi mudeli üle.

endas lisaks seadusandlikule võimule ka ulatuslikku kontrolli täidesaatva võimu üle (AK 1.14: 522; ERA.15.2.361: 6). See oli ka põhjus, miks nad toetasid riigipeana mitte peaministrit, vaid Asutava Kogu esimeest, ning soovisid anda parlamendile ulatuslikku valitsusele juhtnööride andmise õigust. Sisuliselt järgisid nad astilikku-jakobiinlikku tõlgendust Šveitsi mudelist.

Üllataval kombel toetas seda lähenemist ajutise põhiseaduse aruteludes ka Maarahva Liit, ning lihtsalt põhjusel – Asutav Kogu ei olnud selle jaoks tavaline parlament, vaid suveräänne võim ise, millele kuuluvad olemuslikult kõik võimud, ent mis võib lihtsalt nende teostamise edasi delegeerida (AK 1.19: 757; AK 1.15: 563–564). Sedagi õigustasid Päts ja Uluots hobbesiliku riigisuveräänsuse argumentatsiooniga (vt ka Kalmo 2010: 105, 110–111). Samas esines siin jällegi vastuolu põhimõtte ja praktika vahel, kuna seesama fraktsioon (taas kord Jüri Uluotsa isikus) toetas seaduseelnõu lugemise ajal rohkem Rahvaerakonna ettepanekuid, mis piiranuks Asutava Kogu tegevusulatust ja laiendanuks valitsuse autonoomiat (ERA.15.2.361: 2, 6, 12, 30), kui vasakpoolsete omi.

Ajutise põhiseaduse puhul jäi siiski peale vasakpoolsete nägemus ning vähemalt juriidiliselt teostuski võimude lahususe põhimõtet eitav (jakobiinlik) tõlgendus Šveitsi mudelist. Ka praktikas võimude lahususe põhimõte ei teostunud, aga hoopis teistel põhjustel. Nimelt ei olnud Asutaval Kogul võimekust teostada sedavõrd lausalist kontrolli valitsuse tegevuse üle, nagu esialgu oli plaanitud (Mägi 1951: 9), fikseeritud ametiajaga valitsuse põhimõttest ei peetud kinni (Valge 2019: 132) ning paradoksaalsel kombel just võimude lahusust enim propageerinud Eesti Rahvaerakonna algatusel anti ka valitsusele märgatav võim seadusandluse ja finantsotsuste üle (mille eest pälvis selle algatusega välja tulnud tollane peaminister Jaan Tõnisson Jüri Uluotsa teravat kriitikat; AK 1.95: 3011–3015). Ehk vaatamata ajutise põhiseaduse ettekirjutustele vajus riigikord samasugustesse vigase parlamentarismi rööbastesse, mis oli kehtinud juba Ajutise Maanõukogu ajal.

Põhiseaduse aruteludes puhusid aga teised tuuled. Ehkki põhiseaduskomisjoni kokkutulemisel toetas enamik fraktsioonide esindajaid endiselt senist ajutisest põhiseadusest lähtuvat šveitsilikku korraldust (ERA 15.2.372: 4), ei läinud kaua aega, kui sellest loobuti. Ado Anderkopp seletas seda Asutava Kogu ees sellega, et Šveitsi riigikorraldus ei olevat suutnud ennast vaatamata demokraatlikule protseduurikale näidata ka sisuliselt demokraatlikuna – kaotada surmanuhtluse, laiendada valimisõiguse ka naistele ning tagada „maksuta arstiabi andmine“ – ning ka Šveitsi enda riigiteadlased olevat selle suhtes kriitilised (AK 4.133: 546–547). Seetõttu seati rahvahääletusele pandavatele küsimustele hulganisti piiranguid, nt et see ei tohi puudutada riigieelarvet, makse, rahvusvahelisi lepinguid jne.

Ajutise põhiseaduse puhul jäi siiski peale vasakpoolsete nägemus ning vähemalt juriidiliselt teostuski võimude lahususe põhimõtet eitav (jakobiinlik) tõlgendus Šveitsi mudelist.

Eelneva tõttu oli Anderkopi sõnul „Šveitsi riigikord meile täielikult vastuvõtmatu“ (samas: 552). Ilmselt mängis oma rolli sellise meeleolu kujunemisel ka ajutise põhiseaduse sisuline läbikukkumine.

Kuigi Jüri Uluots püüdis jällegi edendada kas mingisugust ainuisikulise

või kollektiivse presidentalismi ideed võimude lahususe põhimõtte egiidi all (ERA.15.2.373: 83, 198–200), sai uueks enam-vähem konsensuslikuks lahenduseks parlamentarism, mis pidi olema kuldne kesktee kinnikiiluva presidentalismi ning n-ö Prantsuse (jakobiinliku) konvendisüsteemi vahel, milles parlamendi kätte on koondunud võimutäius (AK 4.133: 552–554). Märkimisväärne on see, et USA presidentaalse korra kriitikas viidati korduvalt tollasele presidendile Woodrow Wilsonile (AK 4.134: 591–592). On tähelepanuväärne, et Prantsuse konvendisüsteemi teoreetilised alused omistati Rousseaule (samas: 553), mis võis küll olla kooskõlas Rousseau Prantsuse revolutsiooni aegse tõlgendusega, ent millel on vähe pistmist tema enda nägemusega „Ühiskondlikus lepingus“. Samas päris hästi peegeldab see nägemus jakobiinlikku Šveitsi mudelit.

Kõik „kodanlikud“ erakonnad koos tööerakondlase Otto Strandmanniga toetasid n-ö puhast või traditsioonilist parlamentarismi ehk et valitsus vastutaks parlamendi ees ning et neid kaht võimu tasakaalustaks omakorda neutraalne, parlamendi valitud „kolmas võim“ ehk president.

Põhiliseks vaidlustandriks muutus aga küsimus, missugust parlamentaristliku vabariigi mudelit järgima peaks. Kõik „kodanlikud“ erakonnad koos tööerakondlase Otto Strandmanniga toetasid n-ö puhast või traditsioonilist parlamentarismi ehk et valitsus vastutaks parlamendi ees ning et neid kaht võimu tasakaalustaks omakorda neutraalne, parlamendi valitud „kolmas võim“ ehk president (ERA.15.2.375: 56; ERA.15.2.373: 70, 72; AK 4.133: 576; AK 4.134: 597–598, 617–618, 635–636). Taas kord viidati Montesquieule ja USA föderalistidele, ent selgelt oli nende arutluskäik mõjutatud ka parlamentaristlike vabariiklaste neutraalse ja tasakaalustava riigipea ideest.

Vasakpoolne enamus soovis parlamentarismi aga rohkem kohandada Eesti oludega. Nende meelest oli presidendi institutsioon ebavajalik ühest küljest, kuna senine valitsuskorraldus oli toime tulnud ka ilma presidendita, ning teisest küljest, kuna seda nähti monarhilise elemendina, millel tõeliselt demokraatlikus süsteemis kohta ei ole (samamoodi nagu Maarahva Liidu pakutud parlamendi teine koda või kollektiivne valitud valitsus oleksid olnud oligarhilised; ERA.15.2.373: 70–72; AK 4.134: 599–600; AK 4.140: 890). Kui poliitiline süsteem vajanukski tasakaalustamist või korrigeerimist, siis sellega saavat hästi hakkama rahvas ise rahvaalgatuse ja -hääletuse (ning nende kaudu vajadusel parlamendi laialisaatmise) kaudu (AK 4.140: 886–887).

See oli ka versioon, mis peale jäi. Riigipea rolli pidi täitma riigivanem ning parlamendi ulatuslikku mõjuvõimu kärbiti otsusega piirata selle otsustusõigus riigieelarve üle vaid jaatuse või eitusega ning hoidudes sellele muutmisõiguse andmisest (Mägi 1954: 20). Ehkki konkreetsete autorite viitamise puhul piirdusid Asutava Kogu liikmed peaasjalikult oma kaasaegsetega (USA president Woodrow Wilson, riigiteadlased Matheos, Curt, Orel ja Dubs), meenutab see korraldus ülesehituselt John Locke'i ideaalse riigi korraldust tema „Teises traktaadis“, mille järgi rahvas

Asutava Kogu avamine Estonia kontserdisaalis 23. aprillil 1919.

Foto: Riigikogu.ee

saab eemaldada oma valitsejad, kui nende vaated ei kattu enam valitsetavate omadega ja on seega kaotanud nende usalduse, ning žirondiinide (Condorcet') 1793. aasta põhiseadusprojektiga.

KOKKUVÕTE JA JÄRELMÕTTED

Asutava Kogu arutelude tulemuseks oli ainulaadne vabariikluse vorm, mis läks paljuski vastuollu traditsiooniliste vabariiklike põhimõtetega. Segavalitsusele eelistati sedavõrd üheselt demokraatlikku korraldust, et Jüri Uluotsa ideid „oligarhilisest" parlamendi ülemkojast ja senatist või „monarhistlikust" presidendist ei võetud kuulda. Võimude lahususe põhimõtte suhtes olid soosivalt meelestatud ainult parempoolsed erakonnad, viidates Montesquieule ja USA föderalistidele, samas kui vasakpoolsed soosisid parlamendi tugevat kontrolli valitsuse üle. Samas hiljem tunnistasid ka tööerakondlased (eesotsas Ado Anderkopiga) selle samasuguseks veaks, nagu Rousseau olevat teinud ning mis olevatki väljendunud Prantsuse jakobiinlikus konvendisüsteemis. Samas parlamentaristlikult seisukohalt oluline käik oli see, et parlamendi võimutäiust siiski sisuliselt piirati selle kõige olulisemas tahus – riigieelarve menetlemises – selle võimu vaid valitsuse eelnõu toetuse või tagasilükkamisega, ent redigeerimise õigust sellele ei antud. Lisaks oli valitsusel õigus osaleda Riigikogu töös ning kaitsta oma algatusi, vaatamata sellele, et sõltus parlamendi usaldusest.

Rahvasuveräänsuse ja poliitikas osalemise põhimõtete aspektist mindi aga enamikust vabariiklikest mõtlejatest märksa kaugemale. Tõsi, ühest küljest ei olnud rahval sõnaõigust esimese põhiseaduse vastuvõtmise üle, vaatamata sellele, et Asutava Kogu enamik nägi just rahvast suveräänina (vastupidiselt hobbesilikult meelestatud Maarahva Liidule, kes paigutas suveräänsuse vabariiki endasse). Teisest küljest sai ainult rahvas põhiseadust muuta ning lisaks sellele ja Riigikogu valimisele ka seaduseelnõusid algatada, nende üle Riigikogu eitava vastuse korral

referendumil hääletada ning seal jaatava vastuse saades kogunisti Riigikogu (ja seega ka valitsuse) laiali saata. See pidi olema rahvas, mis oma sekkumise kaudu teisi võime tasakaalustab, mitte president.

Kokkuvõttes oli tegemist ainulaadse poolparlamentaristliku korraldusega, millel polnud ei (Artur Mägi sõnul) rahvusvahelist ega ka otsest mõtteloolist pretsedenti. Lähima konkreetse mudeli leiame ehk John Locke'i „Teisest traktaadist" ja žirondiinide (Condorcet') 1793. aasta põhiseadusprojektist, milles samuti anti rahvale sedavõrd keskne roll poliitilise süsteemi toimimise ning riigiasutuste ja rahva tahte sünkroonsuse tagamises. Ehkki vabariikliku mõtteloo autorite ettekirjutusi ja põhimõtteid ilmtingimata alati ei järgitud, eriti Asutava Kogu vasakpoolse enamuse poolt, tundusid kõik suuremad fraktsioonid nendega siiski tuttavad olevat, peegeldades nende arutluskäike, tuues esile nende vigu ning vahel kogunisti viidates konkreetsetele mõtlejatele otse. Kas see teadmus tulenes aga otsesest kokkupuutest nende autoritega või oli see vahendatud teadmine hilisemate autorite põhjal, vajaks edaspidi lähemat uurimist. Sellegipoolest mängis vabariiklik mõttelugu Eesti Vabariigi esimese põhiseaduse ning seega ka riigikorra määratlemisel ulatuslikku rolli.

Selle asemel et mõelda 1920. aasta põhiseadusest kui läbikukkunust, võiksime seda hinnata rohkem kui teed rajavat katset vabariiklikus teoorias ja praktikas.

Praktikas nende arutelude põhjal sündinud põhiseadus aga kunagi täielikult ei rakendunud: „kogu sõdadevahelisel ajal [ei olnud] ainsatki päeva, mil kusagil riigi osas ei oleks kehtinud kaitseseisukord", mis mitmed põhiseaduse sätted sisuliselt tasalülitas (Luts-Sootak 2022: 29–31) ning pärast seda, kui Kristliku Rahvaerakond 1923. aastal esimest korda rahvaalgatuse õigust kasutas ning sellele järgnenud rahvahääletuse tõttu pidi Riigikogu laiali minema, seda põhiseaduslikku õigust kuni 1933. aastal selle alusel vastu võetud vapside põhiseaduseni rahvale enam sisuliselt ei võimaldatud (Kalmo 2011: 127). Parafraseerides Hent Kalmot, oli rahvast rahvaesindajate silmis saanud suverääni asemel sabotöör (samas).

Samas tõuseb selle taustal esile mitu küsimust. Kas see oli põhiseadus, mis läbi kukkus, või poliitikud ise, kes põhiseaduslikku korda (ja rahvast) alt vedasid, laskmata sellel normaalselt funktsioneerida? Või oleks selline otsedemokraatlik element muutnud järjepideva kasutusega esindusdemokraatia teovõimetuks? Kas mõte parlamendist kui „rahva peeglist" ning riigi võimuharude ja rahva tahte sünkroonsusest on fundamentaalselt iganenud või seisnes probleem nende põhimõtete konkreetses institutsionaalses disainis? Võib-olla oleks rahvaalgatuse ja -hääletuse seotus olnud adekvaatne lahendus laskmaks rahval poliitikas osaleda, kui selle lävend olnuks kõrgem ning rahvahääletuse tulemusest ei oleks sõltunud Riigikogu laialiminemine? Riigikogu enamuse ja rahva enamuse nägemuste vastuolu ühes küsimuses ei pruugi tähendada fundamentaalset vastuolu kõiges ega isegi mitte enamikus küsimustest. Või ehk oli rahvaesindajatel hirm, et rahva algatused ja otsus rahvahääletusel pole läbi kaalutud? Selles tahus on aga poliitika teooria ja praktika edasi arenenud ning esile kerkinud uudsed formaadid (nt rahvakogud), mis ratsionaliseerivad arutelusid, tõstavad nende kvaliteeti ning mida on ka edukalt kombineeritud

referendumitega (vt nt Iirimaa kogemust; Farrell & Suiter 2019).

Selle asemel et mõelda 1920. aasta põhiseadusest kui läbikukkunust, võiksime seda hinnata rohkem kui teed rajavat katset vabariiklikus teoorias ja praktikas, suurepärast näidet, kuidas Asutava Kogu liikmed mitte ei matkinud teisi riike, vaid püüdsid kujundada riigikorda, mis vastaks just Eesti iseärasustele, võimalik, et just vabariiklike mõtlejate mõjul. Tasub kaaluda, kas mingid aspektid sellest vääriksid ehk taaselustamist ning kuidas neid kohandada muutunud aja ja oludega. 1920. aasta põhiseadus oli oma sätete, ehkki mitte ilmtingimata teostuse poolest tolle aja üks demokraatlikumaid ja liberaalsemaid. Võib-olla on see siiamaani suunanäitaja, kuidas olla seda ka 21. sajandil? Et vabariigid, eriti demokraatlikud vabariigid püsiksid, peavad need arenema ja uute oludega kaasas käima. Vabariikluse mõttelugu pakub siinjuures vaid orientiiri, et ka uuenduste korral oleks lõpptulemus siiski vabariik: rahvasuveräänsusel, võimude lahususel ning rahva osalusel põhinev segavalitsuslik õigusriik.

KASUTATUD ALLIKAD

ARENDT, H. (2016). On Revolution. London: Faber & Faber.

AST-RUMOR, K. (2007 [1919]). „Missugune kord peab valitsema Eesti vabariigis?“. Maailma lõpus I, koostanud Hando Runnel, toimetanud Siiri Ombler. Tartu: Ilmamaa, 193–205.

CONSTANT, B. (1819). The Liberty of the Ancients compared with that of the Moderns. Liberty Fund (külastatud 09.10.2022).

DE TOCQUEVILLE, A. (2012a). Democracy in America. Volume I, toimetanud Eduardo Nolla. Indianapolis: Liberty Fund.

DE TOCQUEVILLE, A. (2012b). Democracy in America. Volume II, toimetanud Eduardo Nolla. Indianapolis: Liberty Fund.

DIDO, A. (2006 [1905]). „Res publica – vabariik“. Ajaloo kasust. Sotsialist kapitalismi koolis, koostanud Hando Runnel, toimetanud Katre Ligi. Tartu: Ilmamaa, 396.

ERNITS, M. & JÄÄTMA, J. (2017). „Põhiseaduse aluspõhimõtted ja riigikorraldusõigus“. Õigus igaühele: teejuht Eesti õigusesse ja õigusteadusesse. Tallinn: Juura, 72–134.

FARRELL, D. M. & SUITER, J. (2019). Reimagining democracy: Lessons in deliberative democracy from the Irish front line. Cornell University Press.

HARRINGTON, J. (1992). The Commonwealth of Oceana and A System of Politics, toimetanud John G. A. Pocock. Cambridge: Cambridge University Press.

HUME, David. (2002). „Of Parties in General“. Perspectives on Political Parties: Classic Readings, toimetas Susan E. Scarrow. New York: Palgrave Macmillan.

JAY, J., MADISON, J. & HAMILTON, A. (2003). The Federalist With Letters of Brutus, toimetanud Terence Ball. Cambridge: Cambridge University Press.

JENNINGS, J. (2011). „Constitutional Liberalism in France: from Benjamin Constant to Alexis de Tocqueville“, The Cambridge History of Nineteenth Century Political Thought, toimetanud Gareth Stedman Jones ja Gregory Claeys. Cambridge: Cambridge University Press, 349–372.

KALMO, H. (2011) „Suveräänja sabotöör: rahvakujundid Eesti seadusandlikes kogudes“. Kohtute aastaraamat 2010, 123−131.

KALMO, H. (2010). „... kõrgeima riigivõimu kandja on rahvas.“ Iganenud või igavene? Tekste kaasaegsest suveräänsusest. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 91–131.

KANT, I. (1989). Political Writings, toimetanud Hans Siegbert Reiss. Cambridge: Cambridge University Press.

LAFAILLE, F. (2008). „Le „présidentialisme parlementaire“ sous la IIIe République: les „descentes de fauteuil“ de Gambetta et d'Herriot“, Revue française de droit constitutionnel, 76, 4 , 733–760.

LOCKE, J. (2007). Teine traktaat valitsemisest. Tõlkinud Alar Kilp. Tartu: Kultuurileht SA ajakiri Akadeemia.

LUTS-SOOTAK, M. (2022). „Eesti Vabariigi 1920. aasta põhiseadus – kas on põhjust olla uhke?“. Riigiõiguse aastaraamat 2021, 11–33.

MADISON, J. (2003). „The Federalist no. 14“. The Federalist With Letters of Brutus, toimetanud Terence Ball. Cambridge: Cambridge University Press, 59–64.

MATSUDA, M. J. (1986). „Liberal Jurisprudence and Abstracted Visions of Human Nature: A Feminist Critique of Rawls's Theory of Justice“. New Mexico Law Review, 16 (3), 613–630.

MILL, J. S. (1977). „Considerations on Representative Government" Essays on Politics and Society, toimetanud James M. Robson. University of Toronto Press.

MILL, J. S. (2018). Vabadusest. Eesti keelde tõlkinud Kaja Tael. Tallinn: EKSA.

MONTESQUIEU, Charles de Secondat Baron de. (2002). The Spirit of the Laws, toimetanud Anne M. Cohler, Basia Carolyn Miller ja Harold Samuel Stone. Cambridge: Cambridge University Press.

MÄGI, A. (1954). Eesti riiklik korraldus: loengud Eesti riigiõiguses. Eesti Teadusliku Instituudi Õigusteaduskonnas 1952/53. ja 1953/54. õppeaastal. Stockholm: Eesti Teaduslik Instituut.

MÄGI, A. (1951). Kuidas valitseti Eestis. Stockholm: Tõrvik.

PIIP, A. 2007 [1917]). „Asutav Kogu". Õiguse jõud, koostanud Priidu Pärna, toimetanud Katre Ligi. Tartu: Ilmamaa.

ROUSSEAU, J.-J. (1998). Ühiskondlikust lepingust. Tallinn: Varrak.

RUUBEL, P. (1919). „Eesti Vabariigi ajutine põhiseadus". Waba Maa, 28. aprill, 2.

SELINGER, W. (2019). Parliamentarism, From Burke to Weber. Cambridge: Cambridge University Press.

SHUGART, M. S. (2008). „Comparative Executive-Legislative Relations". In R. A. W. Rhodes, Sarah Binder & Bert Rockman (eds.). Oxford Handbook of Political Institutions. Oxford: Oxford University Press, 347.

TUCK, R. (2016). The Sleeping Sovereign. The Invention of Modern Democracy. Cambridge: Cambridge University Press.

URBINATI, N. (2008). Representative democracy: principles and genealogy. University of Chicago Press.

VALGE, J. (2019). Eesti parlament 1917–1940, toimetanud Rita Hillermaa ja Gerli Randjärv. Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu.

VALLIKIVI, H. (2019). „Kodanikuõiguste peatükk Eesti 1919. aasta ajutises põhiseaduses". Ajalooline Ajakiri 169/170: 3/4, 293–330.

ARHIIVIALLIKAD

Asutava Kogu 1. istungjärk, protokoll nr 14 (AK 1.14), 21.05.1919.

Asutava Kogu 1. istungjärk, protokoll nr 15 (AK 1.15), 22.05.1919.

Asutava Kogu 1. istungjärk, protokoll nr 16 (AK 1.16), 23.05.1919.

Asutava Kogu 1. istungjärk, protokoll nr 19 (AK 1.19), 28.05.1919.

Asutava Kogu 2. istungjärk, protokoll nr 95 (AK 2.95), 19.12.1919.

Asutava Kogu 4. istungjärk, protokoll nr 133 (AK 4.133), 27.05.1920.

Asutava Kogu 4. istungjärk, protokoll nr 134 (AK 4.134), 28.05.1920.

Asutava Kogu 4. istungjärk, protokoll nr 140 (AK 4.140), 10.06.1920.

Rahvusarhiiv (RA), ERA.15.2.361.

RA, ERA 15.2.372.

RA, ERA.15.2.373.

RA, ERA.15.2.375.